

A Korunk Bolyai-díja — 1981

Herédi Gusztáv • Megfelelő intézményeket létrehozni

A Korunk Bolyai-díjának létesítésében több megfontolás is vezérelt bennünket. Arra törekedtünk, hogy a kultúra kongresszusát méltóképp köszöntsük mi, a *Korunk* szerkesztősege is. Ugy véltük, ennek egyik módja az, hogy valami marandó létrehozásával tegyük emlékezetessé e nagy tanácskozást. A díj létesítésével, bízunk benne, elértük ezt a célt.

A mi kultúránk nem szenved a törpe kisebbségek művelődési életére jellemző félkarúságban, nem csupán irodalomra vagy nyelvapolásra szorítkozik, hanem gazdag tudományos és műszaki teljesítményeket mutat fel. A Korunk Bolyai-díjával egyrészt hangsúlyozni igyekszünk ezt, másrészt serkenteni a tudományos kutatást és a szakírást.

Azzal, hogy természettudományi műveket is díjazni szándékozunk, egyfajta megújuló törekvésünket is jelezzük. A *Korunk* mindig is foglalkozott természettudománnyal, de — be kell vallanunk — mióta a papirkorlátozás nyomán terjedelme csökkent, az általános csonkulásból a természettudomány húzta a rövidebbet; a számára fönntartott helyünk összezsugorodott. Belátjuk, hogy az aránybomlás nem vezetett jóra; a nemzetiségi tudományos élet szükségletei arra intenek, hogy egyenlő súlyt kell teremtenünk a társadalomtudományok és a természettudományok, a műszaki élet információi között.

Fölvetődhet a kérdés: mi a súlya, jelentősége egy folyóirat díjának? Különösen akkor, ha nem társul hozzá sem számottevő pénzösszeg, sem tudományos cím. Vajon a Korunk Bolyai-díja csupán áldíj, játék és pótcselekvés?

Nézzünk szembe a kérdéssel, hiszen van alapja.

A *Korunk* sokféle társadalmi munkát végez, amivel hiányzó intézmények föladatát vállalja magára, vagy létező szervezetek irányunkban mutatkozó mulasztásait iparkodik pótolni. Hoztunk létre irodalmi köröket és szabadegyetemeket, bábaskodtunk táncházak és énekkarok születése körül. Örömmel mondhatjuk, hogy ezek többsége intézménnyé nőtte ki magát, s a kezdeti útegyengetés után nélkülünk is elboldogul. A hivatalos elismerés, támogatás — ahol megkapják — biztonságot nyújt számukra, serkenti fejlődésüket. Döntő kérdésük azonban az, hogy a helyi kistérsadalom mennyire sorakozik mögöttük, mennyire igényli és támogatja működésüket. Ha ezt megkapják, akkor a nehézségek ellenére is gyümölcsözőn dolgoznak.

A legtanulságosabb példánk a Korunk Galéria. Amikor létrejött, ugyancsak elhangzott a megjegyzés: ez nem igazi galéria, ez csak játék. (Nem is szándékszunk a művészeti szövetség hivatalos kiállításával versengeni.) Azóta azonban eltelt tíz esztendő, s a játékba több mint kétszáz képzőművész, világhírű zeneművész és kezdő fiatalok serege társult be. Aki pedig nálunk ki akar állítani, fél évvel annak előtte már föl kell hogy iratkozzék a listára.

Pótcselekvés ez? Lehet. De én szívből szeretném, hogy minél több ilyen pótcselekvésünk legyen.

Az erdélyi társadalomtól különben sem idegen ez a fajta játék. Gazdasági és tudományos egyesületek, irodalmi társaságok, a Kalákától és az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylettől az Astráig, az Albinától a Szépművészeti Céhig jobbra társadalmi kezdeményből nőttek ki, s munkájuk sikeressége elsősorban attól függött, mennyire karolta föl őket a társadalom, mennyire tekintette magáénak. Innen jutnk el az elvi következtetéshez: egy nemzetiségi társadalom életrevalóságát — többek között — az is bizonyítja, mennyire képes az adott helyzetnek, a történelmi kihívásnak megfelelő intézményeket létrehozni, s azok működését önerejéből biztosítani.

Remélem, a Korunk Bolyai-díja ilyen lesz.

Ha játékról, pótcselekvésről van szó, a gyermekekre gondolunk. És tudjuk, a gyermek komolyan veszi a játékot. Igaza van. Mert attól, hogy komolyan veszi, mikrokozmosza súlyt kap, és becses információkat közvetít számára. A nemzetiségi lét s azon belül a kultúra hasonlít kissé a gyermek világához: nem kevés benne a pótcselekvés. Vegyük azonban komolyan a magunk világát, s akkor az megnő, erőre kap, és súlyos, valós értékek hordozójává lép elő.

Ezt bizonyítják a díjazott művek is.

A társadalomtudományi könyveket elbíráló zsüri szavazatai

FARAGO JÓZSEF: Az 1981-es esztendő társadalomtudományi könyvtermésének több kimagasló jelentőségű műve közül társadalmi fontossága, valamint művelődési életünk egészében betöltött szerepe miatt a Korunk Bolyai-díjára Kós Károly—Szentimrei Judit—Nagy Jenő *Moldvai csángó népművészet* című monográfiáját javaslom.

Noha a moldvai csángómagyarok néprajzi gyűjtésünk kezdetei óta több-kevesebb figyelemben részesültek, sőt népköltészetük és népzenejük, hála a szocialista Románia nemzetiségi politikájának, az utóbbi negyedszázadban átütő sikerű és alapvető jelentőségű forrásművekben vált közkinccsé, [...] ezáltal kevésbé, illetőleg egyenetlenül és hiányosan ismert, sőt részint ismeretlen tárgyi néprajzokról, népművészetükről kapunk minden eddiginél átfogóbb és alaposabb összesítő képet.

A három szerző műve a tudományos vizsgálódás és a társadalmi érdeklődés középpontjába állítja nemzetiségünknek azt a népcsoportját, amely modern körünkig a legrégebb és leggazdagabb, valamint a román népi kultúrával legjobban összeszőződött hagyományos művelődési javak megőrzőjének bizonyult. A mű itthon forgalomba került 15 000 példányának azonnali felszívódása azt mutatja, hogy olvasó tömegeink szellemi igényét elégitette ki — sikere pedig jelzi nemzeti önismeretünk és öntudatunk fejlesztésére, erősítésére gyakorolt hatását.

Azt se feledjük, hogy a *Moldvai csángó népművészet* csak egyike a három szerző ama sorozatának, amelynek korábbi kötetei 1972-ben a *Kászoni székely népművészet*, 1974-ben a *Szilágysági magyar népművészet* és 1978-ban a *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Ide számítva a kiadásra készülő *Torockói magyar népművészet* is, joggal kérdezhetjük: egy ilyen kis hármas munkaközösség, hasonló feltételek között, szerte a világon nyújtott-e még valahol hasonló teljesítményt? Néprajzi kutatásunknak ez a nemzedéke, e nemzedéknek ezek a tagjai egész pályájuk során a lehető legtöbbet tettek hivatásukért és nemzetiségükért; itt az alkalom, hogy mi is megtiszteljük őket s ezáltal önmagunkat.

KOVÁCS JÁNOS: Szavazatomat a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* 1981-ben megjelent első kötetére adom. E munka elkészülte irodalomtudományunk és -történetünk legjelentősebb eseménye, hordereje messze túllépi az esztendő többi könyvét. Ilyen nagyszabású vállalkozásra az irodalom terén nálunk még nem került sor. A Lexikon első kötete — és remélhetően folytatásai is — összegyűjti mindazt, amit a hazai magyar irodalom és ezen túlmenően a közírás és a művelődés eddig elért. Olyan szintézis, amely összegezi szellemi életünk eredményeit, és nélkülözhetetlen segédkönyvet ad mindazok számára, akik általános képet akarnak alkotni maguknak műveltségünkről, közelebbről irodalmunkról. A Lexikon tudományos jelentőségéhez és értékéhez szervesen társul közművelődési szerepe, kultúránk gyarapításában betöltött hivatása.

Lehetnek fenntartásaink a Lexikon szerkesztési elveivel vagy magukkal a szócikkekkel kapcsolatban, számomra azonban kétségtelen tény: ez a könyv társadalomtudományunk egészének eseményévé avatja az 1981-es esztendőt.

SZABÓ ZOLTÁN: Díjazásra a magam szakterületén megjelent munkák közül Kántor Lajos *Lira és novella. A sólyom-elmélettől a Tamási-modellig* című könyvét javaslom. Erveim a könyv méltatásából kiderülnek.

A könyv témája az irodalom- és stílustörténetben egészen időszerű. Vizsgálatai egy évszázadot kitevő korszakra terjednek ki. A XIX. század végén az újító, korszerűsítő stílusterkvések hatására kezdődött el a próza lirizálódása. A *Nyugat* iróinál, majd az avantgarde stílusában ez megerősödött, és később az avantgarde határain túlnove sokáig, a jelenig is kitarthatóan hatott. Ennek az érdekes tendenciának egyik, egyben a legfontosabb részlege, a novellabeli líraiság a témája Kántor könyvének. Elméleti megalapozása, tüzetes vizsgálatai és elemzései miatt joggal tekinthetjük könyvét a kérdéses jelenség első monografikus feldolgozásának. [...]

A novella lirizálódását Kántor a műnemi, műfaji keveredés eseteként fogja fel, és ezért vizsgálatait széles műfajelméleti alapra helyezi. Kutatási eredményeinek bemutatása, tárgyalása során figyelemmel van ide tartozó fontos fejlődési mozzanatokra és folyamatokra, illetőleg az ezekkel ellentétes tendenciákra, mint amilyen a líra megújulása. „a próza szabadságharca”, a vers és a próza határainak le döntése. Jó és elfogadható érvek alapján hangsúlyozza, hogy a műfajok keveredését nem kivételnek, hanem szabálynak kell tekinteni. A líraiság lényegét nem az irodalmi alkotás szubjektív feltételeiben, hanem a kifejezés szubjektívizálódásának különböző formáiban látja — és éppen e szubjektívizálódás előretörése következtében vált a novella líraivá. [...]

Az eddig jelzett eredmények mellett Kántor könyvének nagy érdeme, hogy a jelenség vizsgálatára alkalmazott szempontok sokoldalúak. Ezt bizonyítja az is, hogy nyelvi és stilisztikai jelenségekre, sajátosságokra is figyelemmel van. Ezek jó része mint a kifejezés szubjektívizálódásának különböző formája kerül szóba. E sokoldalúság miatt állíthatjuk, hogy Kántor könyve a további vizsgálatok számára jó alap és hasznos forrás.

BENKŐ SAMU: Sok töprengés után és a Korunk szerkesztői előtt részletesen kifejtett aggályaim ellenére vállalkozom a szavazásra.

Dávid László könyvére, *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékeire szavazok*. Ez a munka szerzője maga teremtette műhelyében jött létre, módszeres, a művészettörténetírás forrásbázisát szélesítő levéltári, könyvtári és helyszíni kutatásokon nyugszik, és — minden jel szerint — egy tudományos életpálya kibontakozásának első jelentős állomása.

NAGY OLGA: A Korunk Bolyai-díjának odaítélése nehéz helyzetbe hozza a szavazót, hiszen olyan művek közül kell választania, mint például Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció* és Dávid László *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei* című könyvei — hogy csak ezt a két kiemelkedő munkát említsem. A választás azért is nehéz, mert sajátos helyzetünkben egy díj odaítélésekor nemcsak az „abszolút” érték számíthat, hanem az elv is, amelyet a szavazók szem előtt tartanak. Ennek értelmében a két értékes könyv közül szavazatomat az utóbbira, Dávid László művére adom.

Két okból is.

Elsősorban az elv miatt, amelyet sajátos nemzetiségi létünk meghatároz: e könyvet *vidéki értelmiségi* írta önfeláldozó és hősiessé „megszállottsággal”, hűvával azoknak a tudományos eszközöknek és feltételeknek, amelyek egy tudományos mű megírásához feltétlenül szükségesek. De mindjárt helyesbítenem is kell, mert a könyv valóban nemcsak emiatt és nemcsak ilyen relatív értéket jelent, hanem a magasrendű tudományosság szempontjainak is eleget tesz. Ez a második oka döntésemnek. Csak néhány érv a fentiek illusztrálására:

— a kutató tudományos koncepciója, melyet bevezetőjében ismertet, s amelyet teljes mértékben meg is valósított: hogy a levéltári kutatást egyesítette „a tárgyi emlékek számbavételével”;

— e „számbavétel” során mindenre — vármaradványokra, templomokra, freskókra, néha egy-egy ötvösmunkára is — kiterjedő figyelme;

— a kötet bámulatraméltó rajzai, amelyek (összesen 346) mind a szerzőtől származnak, olyan ritka adományról tanúskodnak, amely dr. Kós Károly néprajzi munkáit is annyira értékesíti.

A kötet azt bizonyítja, hogy sajátos helyzetünkben nem „hivatásos” értelmiségi bármely szakembernek díszére és büszkeségére való tudományos művet alkothat; s egyben azt a reményünket és vigaszunkat is szolgálja, hogy nemzetiségi tudományosságunk helyt áll vidéken is, s új meg új tehetséges emberek képezik magukat tudományos kutatóvá.

TÓTH SANDOR a szerkesztőséghez intézett levelében bejelentette, hogy a továbbiakban nem óhajt részt venni a zsűri munkájában, majd a következőket írta:

Egyetlen alkalommal adom le voksomat, és pedig Dávid László *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei* című művére. Indoklás helyett egy vallomással fizetek: szavazatom bizonyos értelemben az önkény, ha úgy tetszik, a szeszély eredménye. Hat kötetet soroltam — eltérő, de egyaránt érdemes szempontok alapján — a legjobbak kategóriájába az 1981-es könyvtermésből. A hat kötet szerzői közül egyedül Dávid Lászlót nem ismerem személyesen. Ennek a körülménynek volt szerepe abban, hogy az érdemesek közül éppen az ő művét emeltem ki.

ARADI JÓZSEF: Nyugodt szívvel azt a „társadalomtudományi tárgyú” könyvet javasoltam volna díjazásra, amelyet (viszonylag) fiatal szerző írt, lehetőleg az utóbbi években, és nem feltétlenül a leghagyományosabb tárgyokról vagy — pontosabban — hagyományos tárgyról nem hagyományos megközelítésben. Ilyen, a fenti ismérvek mindegyikének eleget tevő könyv nem jelent meg 1981-ben. Mivel a Korunk Bolyai-díjához hasonló „erkölcsi-szakmai mércék” alapításának és „institucionalizálásának” csak úgy látom értelmét, ha ez nem csupán az ifjabb korosztályok szaktudományos alkotókedvét serkenti, hanem a nemzetiségstudomány elmélyítését, az „önismeret” nélkülözhetetlen szemléleti pályamódosításait is ösztönzi (a nem életmű típusú alkotások tárgy- és paradigmaválasztását befolyásolja), mégis „díjazásra” adtam a fejem, és — a hiányzó fiatalok helyett — következőként „fiatalodó” történetünk munkájára szavaztam: a díj rangját és szemlélet-alkotó-ösztönző hivatását Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció* című tanulmánykötetével látom megalapozhatónak. A tavalyi társadalomtudományi termésből ma ezt a könyvet tartom önismeretünk megújítása, történelmi köztudatunk „revíziója”

szempontjából a legjelentősebbnek, a legelőreutatóbbnak, a tudományos-elméleti gondolkodás új csapásainak kijelölésében példamutatónak.

FODOR KATALIN: Gáll Ernő írja legutóbb megjelent könyvében: „Aki elkötelezettséget vállal, cselekszik, küzd és valamilyen formában alkot, az végességenek tudatában sem érzi, hogy élete cétalan s felesleges.“ Még kevésbé érezheti az, akinek a valamilyen formában való alkotás a mű színvonalán való alkotást jelenti. Akinek sikerült a világ egyik lezárt darabjáról, az 1848-as forradalom „kezdő“- és az első világháború „végzónala“ közé és Erdély terébe zárt időről, az ebben az időben és térben zajló történeti tényekről: az ipar- és városfejlődésről, a technikai változásokról, a civilizációs viszonyok elterjedéséről, a munkások első erdélyrészi politikai szervezeteiről, a 2610 falu és mezőváros képviselte falusi társadalmak osztály- és rétegviszonyairól többdimenziós képet és eredeti tipológiai modellt alkotnia. Akinek sikerült létrehoznia egy olyan szöveget, amely önismereti emlékezetünk különböző szintjein egyaránt „betáplálható“ és megőrizhető.[...] Akinek, mert a szakma értő és sohasem eretnek művelője, mert hiával van minden alkotói restségnek és langyosságnak, sikerült elkerülnie mind a túlzó szakosodás csapdáit, mind pedig a szakmai nyelvnek, a beavatott-kód használatának bumeráng-effektusait, és — ahogy Csetri Elek megállapítja — sikerült módszerében mégis gyökeresen újat adnia, „múltunk többé-kevésbé bolygatlan gócait“ boncolgatnia, és átgondolt szintéziseket nyújtania. És végül, akinek sikerült a döntések, elhatározások, ösztönös igénylesek és elutasítások, csatlakozások és lemondások kölcsönösen összefüggő hálózatán idejében elérni az alkotói „felezési időt“, hiszen a közlési kezdővonalától máig megjelent kötetei és tanulmányai alapján megjósolhatjuk a jövőt, amely „bizonyára elhozza az erdélyi parasztság tőkés kori fejlődésének átfogó történetét“. Az alkotói út eseménymezőnyében a szerző túllépte azt a határt, amelyen innen még a valószínűségi bizonytalanság, az entrópia bizonyossága uralkodik; jócskán benne jár már abban a birodalomban, ahol az alkotói „értelmes lét“, a „biztonság- és méltóságérzet, a békesség, a társas létben kiérdemelt megbecsülés“ az, ami honos.

Szavazatomat Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció* című munkája kapja.

HEREDI GUSZTÁV: Egyed Ákos műve a szokásostól eltérő munka. Mert főismérvű jegye a széles karolás, ami pedig több irányú érdeklődés, sok sugarú megközelítés gyümölcse.

A szokásostól eltérő, minthogy hazai történettudományunkban — jó ideje immár — három ágazat iparkodott előtérbe: a politikai és hadi história, valamint a művelődéstörténelem. Megvallom, én csak ez utóbbinak örvelek. Híven szolgálja nemzetiségi önismeretünket, fölmutatván gazdag kulturális örökségünket. A politika és hadászat múltjának kutatását persze nem vetném el, de mint minden túltengéstől, úgy emezek kizárólagosságától is félek. És a múltnak épp ez a két szelvénye nyújt a leginkább lehetőséget az uralkodók, hadvezérek szerepének fölnagyítására (s a nép jelentőségének elhallgatására), a diplomáciai sakkhúzások vagy a hadjáratok jelentőségének eltulzására s ily módon ferde történelmi tudat kialakítására. A ferdeségbe én beleértem a nemzeti nagyképűség fölszítását éppen úgy, mint a kisebbségi érzés vagy a „kollektív büntudat“ önmarcangolásra készítő beszélykolását is egy népbe vagy nemzetiségbe.

Ezzel szemben a gazdaságtörténet objektívabb. A gazdasági változások, termelési folyamatok jórészt a számok nyelvén „beszélnek“, s amellett olyan társadalmi mélyfolyamatokat mutatnak be, amelyek döntő módon és végső fokon határozzák meg a népek, országok sorsát. Egyed Ákos a sodrásmélyek jó ismerője, az anyagi áramlatok avatott kutatója, s mint ilyen, a dolgozók, az igazi történelemalkotók hű bemutatója. *Falu, város, civilizáció* című műve pedig — amelyre szavazatom adom — abban is eltér a szokványostól, hogy az ugyancsak túltengő faluközpontúsággal szemben a paraszti nép és a városok iparkodását egybeágyazottan illeszti a civilizációs haladás hömpölygésébe.

KESZI-HARMATH SANDOR: 1981. évi magyar nyelvű társadalomtudományi könyvtermésünk áttanulmányozása alapján javaslom, hogy a Korunk Bolyai-díjával Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció* című könyvét jutalmazzuk. E munka megírása óriási tényanyag és statisztikai adat összegyűjtését s feldolgozását igényelte. E roppant mennyiségű információs anyag rendszerezésével Egyed Ákosnak sikerült tudományosan körvonalaznia a századforduló Erdélyében végbement gazdasági és társadalmi folyamatokat, s ugyanakkor bemutatnia a népesség életkeretétől szolgáló akkori falu- és városhálózatot.

Ezeknek az információknak és adatoknak az összegyűjtése, feldolgozása, rendszerezése, tudományos elemzése s az ebből adódó következtetések levonása hazai gazdasági, szociológiai és területrendezési irodalmunkban (s itt nemcsak a magyar nyelvűre gondolok) hézagot pótol. A közgazdasággal, szociológiával, falu- és város-

rendezéssel foglalkozó szakemberek régóta hiányolják azt a könyvet, amely bemutatja a jobbágyrendszer utolsó időszakának s a kapitalizmus első világháború előtti szakaszának gazdasági és társadalmi mozgalmait és folyamatait Erdélyben. Ez az igény — mondhatni: elvárás — munkájuk, kutatásaik tudományos követelményeiből adódott, ugyanis napjaink társadalmi-gazdasági jelenségeinek kutatása, elemzése s főleg a jövőbeli prognózisok kidolgozása lehetetlen a gazdasági és társadalmi folyamatok hosszú távú, legalább 80—100 éves ismerete és figyelembevételével nélkül.

Egyed Ákos könyvének értékét a fenti értelemben vett hasznosság jelentékenyen megnöveli.

ROSTÁS ZOLTÁN: Habozás nélkül szavazok Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció* című művére. Nem mellékes ugyanis, hogy milyen mércét állít az első díjazott mű a következő években sorra kerülő könyvek elé. Úgy vélem, hogy Egyed tanulmányai az erdélyi jobbágyfelszabadítás és kapitalizmus történetéből azért példamutatóak, mert ismertnek vélt korszakról merőben más mondanak — új szemléleti és módszertani megközelítés révén. Pozitívuma továbbá, hogy nemcsak sikerrel alkalmazza a társadalomtörténeti szemléletet és a szociológia vizsgálati módszerét, hanem szenvedélyesen támadja a szemantik történetírást, amely — főleg a tankönyvek révén — még mindig differenciálatlan, tehát hamis képet fest a korszak társadalmi szerkezetéről és folyamatairól. Noha meggyőzi olvasóját szemlélete és módszere eredményességéről, Egyed Ákos mégis csak kísérletnek tekinti művét, mert meggyőződése, hogy: „különböző típusú falvak belső mozgásrendszerének, a folyamatnak, az életnek a megragadása megköveteli az agrár- és gazdaságtörténet, a néprajz és társadalmi antropológia forrásának s e tudományok eredményeinek a felhasználását.“ Olyan integratív szemlélet híve Egyed, amely nem túl divatos — tudományokat indokolatlanul skatulyázó — tájainkon, s amely nélkül még lehet, de már nem érdemes igényesebb közönség elé lépni.

Végül hadd tegyem szóvá Egyed művének egy különösen fontos tanulságát. Mivel nemzetiségi önismeretünk döntően művelődéstörténeti hagyományokból táplálkozó szimbólumrendszerre támaszkodik, kialakul az a hamis kép, mintha a nemzetiségi lét (s tehát története) nem lenne egyéb, mint a hagyományos értelemben felfogott kulturális élet (és annak története). Egyed vizsgálataival ezzel szemben éppen azt bizonyítják, hogy sem a társadalom- és gazdaságtörténész nem boldogul az etnikai folyamatok tanulmányozása, sem a nemzetiségtörténész a társadalmi, gazdasági viszonyok szervesen integrált vizsgálata nélkül.

Szécsi András: Hőfoltos táj